

УДК 376.6 (09): 343.815 "18-19"

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЮРЕМНИХ ШКІЛ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Стремецька Вікторія Олександрівна
м.Миколаїв

У статті проаналізовано організацію тюремної освіти у ХІХ – на початку ХХ ст. Приділяється увага функціонуванню тюремних шкіл в Англії, Франції, США, Російській імперії та інших країнах. Описано побудову освіти на англійських навчальних кораблях та в американських реформаторіях. Стверджується, що тюремною освітою були в основному охоплені особи у віці до 35 років, викладачами виступали персонал тюрем, наймані та добровільні вчителі, священники, спеціально навчені ув'язнені.

Ключові слова: тюремна освіта, тюремна школа, ув'язнений, навчальні кораблі, реформаторій.

Станом на 1 вересня 2014 року в 177 установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, трималося 92592 особи. Загальноосвітнє навчання засуджених забезпечують 140 навчальних закладів, при 88 установах виконання покарань функціонують професійно-технічні навчальні заклади, в яких освіту отримують майже 8,5 тис. засуджених [3]. Навчання разом із громадським впливом, соціально-виховною роботою, суспільно корисною працею, дотриманням режиму вважаються основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених [3], а отже, здатні суттєво полегшити долю особи після її звільнення. При налагодженні ефективної системи тюремної освіти варто ознайомитися з історичним досві-

дом функціонування тюремних шкіл.

Окремі аспекти процесу створення та діяльності шкіл при тюремних установах розглядалися дослідниками ще у ХІХ – на початку ХХ ст. Питання, пов'язані з тюремною освітою, аналізувалися у працях тюрмознавців, юристів, працівників сфери головного тюремного управління, громадських діячів С.К.Гогеля, Д.І.Тальберга, М.Ф.Лучинського, С.В.Познишева, О.Г.Савенка, П.П.Пусторослева, Д.О.Дриля та інших. Зарубіжний досвід роботи тюремних шкіл вивчали Б.Несслер, Н.Потулова, О.Буксгевден та інші. У наукових працях сучасників увага тюремним школам майже не приділялася [4]. Тому метою даної статті є на основі першоджерел проаналізувати організацію тюремної освіти у ХІХ – на початку ХХ ст.

Перевиховання ув'язнених шляхом укріплення в них позитивних душевних рис, які після звільнення могли б вберегти їх від повернення на шлях злочину, складало у визначений історичний період одне з основних завдань тюремного відомства. Не останню роль мала відігравати у цьому процесі освітня справа в тюрмах. Перед нею ставили такі цілі: розвинути розумовий потенціал арештанта і довести йому, що обрання злочинного способу життя є не лише аморальним і суперечить суспільному благу, а й найбільшим чином не вигідне йому самому; поповнити розумовий капітал останнього корисними практичними даними,

які б полегшували для нього можливість задовольнити свої потреби законним шляхом; виробити у засудженого звичку обдумувати кожен свій крок та його можливі наслідки [14, с.244].

У середині XIX ст. майже в усіх країнах схилялися до такої точки зору, що тюремна школа водночас є засобом виправлення та виховання, а з іншого боку, освітнім закладом, який полегшує боротьбу за існування та оберігає звільненого від рецидиву (хоча дехто заперечував необхідність школи для дорослих ув'язнених). До того ж, дострокове та остаточне звільнення перебувало в залежності від виконання трьох умов: гарної поведінки, сумлінності у роботі та успіхів у шкільних заняттях, тому ув'язнені позитивно ставились до занять. Не дивлячись на спільні моменти, у різних країнах організація тюремного навчання відрізнялася.

В Англії вже з кінця XVIII ст. намагалися ввести елементи просвітництва до тюремного режиму. Закон 1823-24 рр. постановив, що в тюрмах графств варто організувати навчання читанню та письму. У зразковій Пентонвільській тюрмі, відкритій у 1842 р., школі приділялася особлива увага. У тюрмі в Рідінгу (Reading) було видано правило, що більша частина дня ув'язнених мала бути заповненою навчанням або підготовкою до нього, решту часу вони зобов'язувалися читати книжки з багатої тюремної бібліотеки. Коли арештанти втомлювалися від читання, вони мали працювати. Тому цей «кримінальний університет» отримав назву «Read-reading-Gaol». У тюрмах в Уормвуд Скрабз на 1248 ув'язнених припадало 3 вчителі та одна вчителька [2, с.109].

Піонерами принципу поєднання навчання грамоті та ремеслам виступили субсидовані англійським урядом ремісничі школи (Industrial Staterided Schools) з характером виправних закладів, які виникли в Об'єднаному королівстві протягом останньої третини XIX ст. Землеробська колонія в Редхілі (Сюррей), була заснована філантропічним товариством (виникло у 1788 р.), яке мало на меті виправлення хлопчиків та дівчат, що скоїли злочини, та безпритульних дітей. Поступово товариство почало опікуватись виключно хлопчиками. Воно мало 260,5 акрів власної землі, яка оброблялася 300 вихованцями, що мешкали в 5 будівлях по 60 осіб в кожній. У Редхілі також була церква, зала для зборів, лікарня, будівля для персоналу та майстерні. Окремо мешкали, майже не спілкуючись з рештою, 5 сімейств хлопчиків. Кожен будинок мав своїх господаря й господиню (master and matron) [1, с.741-754].

Варто зупинитися на діяльності т.зв. training ships (навчальних кораблів) для малолітніх злочинців та безпритульних дітей в Англії. Кораблі, які і заклади, поділялися на реформаторії та ремісничі притулки. До типу реформаторіїв належали навчальні кораблі «Корнвол» (Cornwall), «Акбар» (Akbar), до другого типу – «Шефтсбері» (Shaftesbury), а «Ексмаус» (Exmouth) був навчальним кораблем для дітей бідняків, що призивалися в робітничих будинках. Це були старі, дерев'яні військові кораблі, які мали героїчне минуле, але вже не використовувалися. Так, «Ексмаус» був побудований у 1854 р., а використовуватись у якості навчального корабля почав у 1876 р., «Корнвол» побудовано у 1813 р., а став реформаторієм у 1859 р. Вони складали власність морського міністерства та віддавалися в безкоштовне користування благодійним організаціям за умови їх страхування; в середині вони переобладнувалися залежно від потреб реформаторію. Засоби на утримання цих кораблів отримували з членських внесків, пожертв, але, оскільки цих грошей не вистачало, казна давала субсидії відповідно до кількості вихованців.

На чолі кораблів стояли командири та їх помічники, які обиралися з відставних офіцерів військового флоту, інші чини управління склалися з моряків унтер-офіцерського звання, які були зобов'язані не лише підтримувати дисципліну на кораблі, а й бути вчителями морської справи у вихованців. Для викладання загальноосвітніх предметів існували особливі вчителі, а для навчання ремеслам — майстри: шевці, чоботарі, слюсарі, теслярі та повари. Крім того, до складу адміністрації кожного навчального корабля входили лікар та священник. Вихованці самі стежили за чистотою, робили хатні справи, прали білизну. Кількість осіб в адміністрації корабля залежала від його розмірів та числа вихованців. Так, на кораблі-реформаторії «Корнвол» водомісткістю в 2917 тон та 260 вихованцями, адміністрацію складало 16 осіб, зокрема капітан та його помічник, 6 моряків для навчання військової справі, 3 шкільні викладачі, 1 диригент оркестру, 1 вчитель гімнастики, 2 теслярі та повар. Усі вони отримували заробітну плату, яка коливалася від 60 крб. у повара, вчителів до 475 крб. у капітана [6, с.242]. На кораблях «Акбар», «Шефтсбері» та «Ексмаус» було відповідно 207, 400 та 600 вихованців [6, с.242]. Перед потраплянням туди хлопці проходили медичний огляд, який потім повторювався періодично; хворі діти не приймалися, відправлялися до землеробських колоній, де перебування на свіжому повітрі йшло їм на користь. Завдяки системі загартування та постійним спортивним вправам вдавалося підтримувати задовільний стан здоров'я хлопців [6, с.244].

На кожному кораблі вихованці поділялися на кілька груп залежно від їх віку та часу перебування там. Так, на «Ексмаусі» було 6, на «Корнволі» – 5 груп. Вихованців також поділяли на групи відмінної, гарної та середньої поведінки. На «Корнволі» вихованець групи «гарної поведінки» отримував наступні привілеї: писати додому листи кожні 2 місяці, йти у відпустку на берег, бачитися з родичами та друзями та отримувати книжки з бібліотеки. Перехід до групи відмінної поведінки був можливий за умови перебування в попередній не менше 6 місяців; його привілеї збільшувалися. З цієї групи найбільш здібні обиралися на посади унтер-офіцерів та інші, за виконання яких вони отримували невеличку зарплату. Ці відмінності між групами породжували між хлопцями здорове змагання, прагнення стати кращими. Раз на три місяці в призначені дні зі згоди капітана вихованців могли відвідувати їх родичі [6, с.245].

У якості розваг взимку вихованцям влаштовували театральні вистави, концерти і танці, а влітку ввечері на березі їм дозволяли грати в спортивні ігри, інколи влаштовували кількадевні змагання, куди входили як традиційні види спорту (біг, бокс, теніс тощо), так і вправи більш спеціального характеру (плавання, гребля тощо).

Шкільне навчання відбувалося за програмою звичайної англійської народної школи та складалося з читання, письма, арифметики, історії, священної історії, географії, морських наук. Вихованці поділялися на дві групи, одна з них займалася загальноосвітніми предметами, друга в цей час проходила практичну підготовку, пов'язану з морською справою. Групи через день чергувалися.

Весь курс шкільного навчання поділявся на сім класів, причому вихованці підлягали іспитам і переводилися до наступного класу залежно від успіхів, а не в кінці року. Ті, що щойно вступали, потрапляли до того класу, рівню знань якого відповідали на той момент. Заняття тривали, як правило, 20 годин на тиждень, окрім вакаційних днів на Різдво і влітку. Дещо відрізнявся порядок на навчальному кораблі-реформаторії «Акбар». Влітку всі його вихованці переводили-

лися на 3-4 тижні на берег, де жили табором у солдатських палатках, і всі їх заняття мали суто військовий характер. За досягнення вихованці нагороджувалися книгами та срібними медалями під час випуску.

Досягнення навчання на кораблях можна простежити на прикладі реформаторія «Корнвол». Серед тих, хто випускався у 1898 р., 93% могли добре читати і писати, лише 7% робили це незадовільно (при прийомі з цих дітей лише 49% читали й писали задовільно, стільки ж – погано, 2% були взагалі неписьменними) [6, с.250].

Курс професійної морської освіти тривав 33-36 місяців, вихованці навчалися за підручником мореплавства, за яким вони проходили теорію дисципліни, а потім навчалися на практиці під керівництвом вчителів-моряків. Деякі вихованці навчалися ще ремеслу, наприклад, чоботярному, портняжному, теслярному, поварському. Ті, хто навчався портняжному та чоботярному ремеслам, виготовляли одяг та взуття, якими користувалися вихованці. Підлітків також навчали хорошему співу та грі на духових інструментах, на кожному з навчальних кораблів був духовий оркестр, учасники якого часто вступали до полкових оркестрів [6, с.250-251].

У Франції релігійні ордени, особливо жіночі, вже у 30-ті роки XIX ст. намагалися впровадити релігійну і моральну просвіту ув'язнених у тюрмах. Значну діяльність у цьому напрямку здійснював орден сестер Святого Йосипа в Ліоні. До того ж часу належить діяльність Віллара з навчання хлопчиків в Ларокстській тюрмі. 30 серпня 1876 р. було прийнято міністерський циркуляр про постановку початкової освіти у центральних тюрмах. А 11 листопада 1885 року було прийнято декрет, що включав правила діяльності та внутрішнього розпорядку у місцях короткотермінового ув'язнення. Згідно з ним відвідування школи для певних категорій ув'язнених стало обов'язковим. У Франції у 1899 р. тюремним навчанням було охоплено 4861 ув'язненого [15, с.250].

У Бельгії школа посіла почесне місце у режимі центральних та другорядних тюрем. У бельгійських тюрмах був принаймні один вчитель, якому у разі потреби давався помічник. Завдання вчителя зводилося до викладацької діяльності, відвідування камер ув'язнених, ведення бібліотеки, формування відомостей про моральність в'язнів. Відвідування шкіл у всіх центральних тюрмах було обов'язковим.

У Пруссії в тюрмах, підлеглих Міністерству юстиції, директор тюрми або поставлений над ним прокурор визначав обов'язки відвідувати школу, організацію діяльності школи, навчального плану, нагляду за ходом занять та іспитів. Розпорядження Міністра юстиції 1860 р. визначало цілі школи в системі відбуття покарання [2, с.109]. Програма початкової освіти для тюрем була скороченою до мінімуму.

У більшості країн віддавали перевагу навчання молодих людей. У французьких тюрмах обов'язок відвідувати школу покладався на неграмотних віком до 30 років, австрійські та шведські тюрми визначали максимальний вік для відвідування шкіл в 35 років [2, с.110]. У Німеччині навчання у тюремних школах було обов'язковим для ув'язнених молодших 36 річного віку [15, с.250].

У США існували тюрми, завданням яких слугувало накопичення якомога більшої суми коштів (вони мали не лише окупати себе, а й давати прибуток державі). У таких тюрмах освіта відсувалася на задній план, організувалися лише недільні школи, які вели грамотні ув'язнені. Існували великі тюрми, де не було жодних шкіл. Так, у Каліфорнійській тюрмі в С.-Кентені з 1263 ув'язненими у 1895 р. школи не було [2, с.107]. Натомість значних результатів вдалося досягти у реформаторіях.

Зупинимося на досвіді освітньої справи в американ-

ських реформаторіях. Реформаторій (від лат. «реформація» – перетворення, зміна) вмщував в собі дві ідеї – перетворення самої тюремної системи та виправлення злочинців, які там утримуються. В основу ставили само-виправлення злочинця, тобто сприяння тому, щоб він взяв свою долю у власні руки. Реформаторії почали виникати з початку 70-х років XIX ст. у США, першим став реформаторій в Ельмірі (1876 р., штат Нью-Йорк). Першою ознакою реформаторія стала невизначеність часу перебування в ньому (його визначала адміністрація). Іншою ознакою був розподіл ув'язнених за класифікаційною ознакою на групи та можливість переходу з групи в групу залежно від ступеня виправлення. Як правило, всіх засуджених поділяли на три класи. Той, хто досяг вищого класу, міг бути умовно або достроково звільнений. Особливу групу складали т.зв. «невиправні», які утримувалися в одиночному ув'язненні без виводу на роботу. Третьою ознакою реформаторіїв була система стимулів і пільг (марки або бали), яка давала можливість переходу з нижчого класу до вищого. Класи відрізнялися як кольором одягу, так і привілеями, наприклад, вищий клас мав кращі камери, столову, тощо. Спочатку до реформаторіїв приймали осіб до 40 років, пізніше – в основному молодих людей.

При потраплянні до реформаторію ув'язнені підлягали спеціальному іспиту, у результаті якого призначалися до того чи іншого класу. Час для шкільних занять визначався так, щоб вони не заважали звичайній роботі. У деяких реформаторіях вони призначалися на вечірній час, в інших – на ранок або обід, у деяких заняття тривали протягом всього дня (Мансфілд, Понтіак).

У багатьох реформаторіях існували пристосовані шкільні приміщення. Так, у Конкорді було 9 зручно обставлених кімнат на 54 особи кожна та велике крите приміщення, що вмщувало 500 осіб [13, с.208]. У цьому реформаторії заняття тривали протягом року з перервою на найбільш жаркі місяці – червень-серпень. На кожного ув'язненого припадало від двох і більше годин занять [13, с.209].

У 1900 р. у Конкорді навчалася: географії – 50, фізіології – 50, читанню, письму – 709, арифметиці – 50, історії Сполучених Штатів – 45, конституції та адміністративному ладу країни – 48, етиці – 140 осіб [13, с.208]. Якщо не було коштів, то дбали про елементарне навчання письму, читанню, лічбі для тих, хто цього не вмів. Якщо була можливість, намагалися дати знання з основ правознавства, народного господарства, митної політики, анатомії, хімії, фізики, торговельної бухгалтерії, топографії, друкування, телефонної справи тощо [13, с.209].

У реформаторії Ельміра у штаті Нью-Йорк викладацький персонал був представлений головним учителем, звичайним учителем, учителем гімнастики та двома confereciers. Крім того, велика частина програми виконувалася особливо навченими для того ув'язненими. В нижчих відділеннях навчальними предметами були англійська мова та рахівництво, а у вищих – англійська література, всесвітня історія, національна економіка та вища математика. Ув'язненим повідомлялися не лише знання, необхідні для чесного трудового життя, але перш за все подавалося уявлення про умови існування державного організму та обов'язки ув'язненого щодо нього. Учитель прагнув, особливо у вищому класі, дати поштовх ув'язненому до самоосвіти, вимагав розвитку піднятої теми у рефераті або повідомленні. Найкращі роботи друкувалися у щотижневому виданні, яке з'явилося у закладі під назвою «Summary». Кожен мешканець реформаторію отримував примірник цього журналу, у якому до того ж вмщувався політичний

огляд, повідомлення про життя закладу тощо. Одного разу або двічі відбувалися співбесіди. Близько 96% ув'язнених брали участь у шкільних заняттях [2, с. 108].

Найкращими формами викладання вважалися лекції та співбесіди (запитання та отримання відповідей на них, що мало сприяти розвитку здатності усного викладання думки, вміння захищати її, виявляючи при цьому належну повагу до думки опонента) [13, с.210].

Слід окремо сказати про викладачів, що здійснювали навчання в тюремних школах. Вони поділялися на три категорії: до першої належали працівники тюрем, які викладали за сумісництвом (сюди належали також тюремні священники); до другої – запрошені з ближнього міста особи; третю категорію складали представники самих ув'язнених. Останні обиралися серед тих, хто вже пройшов курс шкільного навчання, вони об'єднувалися між собою в т.зв. нормальний клас, який за своєю будовою був схожий на німецькі вчительські семінарії. Такі класи займалися двічі на тиждень, проводив їх, як правило, керівник школи. Подібні класи були в Ельмірі, Грін-Бей, в Мансфілді [13, с.209].

Найкраще оплачувалась праця вчителів тюремних шкіл у США (2520-6300 марок). У Бадені вчителі отримували 1800-3800 марок та додатково квартирні гроші або забезпечувалися безкоштовною квартирою, в Англії – 1430-3575 марок та квартира, у Норвегії – 1700-3050 марок та додатково 500 марок за виконання обов'язків органіста, Баварії – 1860-2940 марок та додатково 180 марок квартирних. Менше всього отримували такі вчителі в Італії (480-1200 марок), Австрії (1400-1600 марок, додатково квартира, 4 м³ дров и 7 кг вугілля), Іспанії (1400-1600 марок), Росії (1600-1900 марок). Майже в усіх країнах ці вчителі отримували пенсії, за виключенням США та Іспанії [2, с. 112].

Система викладання була подібною у тому, що намагалися використати більше наочних засобів. Підручники були ілюстрованими, насиченими короткими вказівками та основними положеннями для вивчення певного предмету. Перевірка засвоєння проводилася кілька разів на місяць, в американських реформаторіях її результати інколи навіть

друкувалися у тюремній періодиці.

Доповнювала систему освіти релігієтерапія, яка вважалася одним з найважливіших засобів виправлення злочинців. Один із священників сказав: «Тюрма без Бога не може сприяти виправленню; реформаторій має бути сповненим морального і релігійного духу» [13, с.210]. У кожному реформаторії був свій священник, капелан, якому ввірялася духовна паства. Часто він виконував і інші обов'язки: завідував бібліотекою, викладав у школі тощо. У штаті Нью-Йорк священник реформаторію мав такі обов'язки: відправляти богослужіння та задовольняти релігійні потреби ув'язнених; встановлювати особисті відносини з ув'язненими для їх наставлення з релігійно-моральних питань; щоденно відвідувати хворих ув'язнених у відведеному для них приміщенні [13, с.211]. Священник повинен був бути радником будь-якого ув'язненого незалежно від віросповідання, а його богослужіння і проповідь не повинні принижувати представників інших віросповідань. Крім того, у тих реформаторіях, де були католики, євреї, до них запрошувалися відповідні священники з найближчих місцевостей. У кожному реформаторії була церква або капела, де кожної неділі відправлялося богослужіння. Капела могла також використовуватись для викладання лекцій, влаштування театральних постанов. Капели були часто оздоблені органами та розраховані на значну кількість осіб (так, капела в Ельмірі могла вмістити до 1000 осіб) [13, с.211].

Найбільш складною була ситуація з тюремними школами в Російській імперії: згідно зі звітом по Головному тюремному управлінню за 1904 рік, з 688 місць ув'язнення, які подали дані, постійні школи мали лише 129 [5, с.282]. Викладачами у них були тюремні священники та псаломники, іноді – штатні вчителі, а також особи, що виконували викладацькі обов'язки добровільно і безоплатно на запрошення місцевої тюремної влади. Предметами викладання крім граматики, були закон Божий, арифметика і географія, іноді основи природознавства [5, с.283]. У наступні роки стан тюремної освітньої справи дещо поліпшився, про що можна зробити висновок з нижченаведеної таблиці 1.

Таблиця 1.

Витрати Товариства піклувального про тюрми на школи та бібліотеки протягом 1909-1914 років [7-12]

Стаття витрат	1909 р.	1910 р.	1911 р.	1912 р.	1913 р.	1914 р.
Утримання вчителів та бібліотекарів	4547 крб. 08 коп.	5654 крб. 10 коп.	8656 крб. 77 коп.	10082 крб. 92 коп.	11128 крб. 36 коп.	11974 крб. 1 коп.
Утримання шкіл і бібліотек	7265 крб. 77 коп.	10971 крб. 90 коп.	14035 крб. 19 коп.	12454 крб. 63 коп.	14112 крб. 18 коп.	15148 крб. 95 коп.
Разом	11812 крб. 85 коп.	16626 крб.	22691 крб. 96 коп.	22537 крб. 55 коп.	25240 крб. 54 коп.	27123 крб. 06 коп.

Як бачимо, витрати Товариства піклувального про тюрми щорічно збільшувались, що свідчить про увагу до проблем у той час.

Питання шкільної тюремної освіти обговорювалися на пенітенціарних конгресах. Так, у 1870 р. на міжнародному пенітенціарному конгресі в Цинцинаті було визнано необхідним звернути особливу увагу на розумовий розвиток ув'язнених. На Паризькому міжнародному конгресі патронату 1900 р. було представлено ряд доповідей, які мали спільну пропозицію – надати шкільному викладанню професійний характер, а саме, до шкільних занять включити навчання ремеслам та посилити ті предмети, які пов'язані з вивченням ремесла [15, с.245]. Якщо злочинці походили з сільської місцевості, то треба було надати їм можливість освоєння сільськогосподарських робіт. Один з доповідачів зокрема зазначив, що метою тюремної освіти мала стати підготовка засудженого до того суспільного середовища,

в якому він буде в майбутньому жити. Тобто професійне навчання розглядалося як засіб повернення в суспільство (reclassment).

Отже, на межі XIX – початку XX ст. дійшли висновку, що освіта водночас може виступати засобом виправлення і виховання, здатна полегшити ув'язненому боротьбу за існування, вберегти його від рецидиву після виходу з в'язниці. Тюремна школа мала поповнити розумовий потенціал ув'язненого, навчити обдумувати кожен свій крок та його можливі наслідки. В Англії вже з кінця XVIII ст., у Франції у 30 роки XIX ст. намагалися ввести елементи освіти до тюремного режиму. Досить якісною була тюремна освіта в американських реформаторіях. Заслугує на більш докладне вивчення система загальної та професійної освіти на навчальних кораблях для малолітніх злочинців та безпритульних дітей в Англії, побудова освіти дорослих злочинців.

Література та джерела

1. Буксгевден О. Исправительные заведения и ремесленные школы в Англии / О.Буксгевден // Тюремный вестник. – 1903. – №9. – С.741-754
2. Гаген В.А. Г.Берингер. «Тюремная школа. Обзор исторического прошлого, современного положения и значения школы и образования в тюремных учреждениях» (библиография) / В.А.Гаген // Тюремный вестник. – 1903. – №1. – С.106-112
3. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>>. – Загол. з екр. – Мова укр.
4. Кравченко Р.І. Тюремна школа у Харкові (кінець XIX ст.) / Р.І.Кравченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 25 (998). – С.64-71
5. Лучинский Н. Тюрьма в России по последним официальным данным / Н.Лучинский // Тюремный вестник. – 1906. – №4. – С.274-292
6. Несслер Б. Учебные корабли для малолетних преступников и беспризорных детей в Англии / Б.Несслер // Тюремный вестник. – 1900. – №5. – С.240-256
7. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1909 г. – С.-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1911. – С.154.
8. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1910 г. – С.-Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1912. – С.130
9. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1911 г. – С.Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1913. – С.99
10. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1912 г. – С.Петербург: Типо-литография С.-Петербургской тюрьмы, 1914. – С.83
11. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1913 г. – С.Петербург: Типо-литография Петроградской тюрьмы, 1914. – С.129
12. Отчет по Главному Тюремному управлению за 1914 г. – Петроград: Типо-литография Петроградской тюрьмы, 1915. – С.129
13. Потулова Н. Просветительное воздействие на заключенных в американских реформаториях / Н.Потулова // Тюремный вестник. – 1909. – №2. – С.207-222
14. Фойницкий И.Я. На досуге. Сборник юридических статей и исследований с 1870 года. Т.1. / И.Я.Фойницкий. – С.-Петербург: Типография М.М.Стасюлевича, 1898. – 608 с.
15. Христианович А. Школьное и профессиональное обучение в тюрьмах / А.Христианович // Тюремный вестник. – 1902. – №4. – С.244-252

В статье проанализирована организация деятельности тюремных школ в XIX – начале XX ст. Внимание уделяется функционированию тюремных школ в Англии, Франции, США, Российской империи и других странах. Описано построение образования на английских учебных кораблях и в американских реформаториях. Утверждается, что тюремным образованием были в основном охвачены лица в возрасте до 35 лет, преподавателями выступали персонал тюрем, нанимаемые и добровольные учителя, священники, специально обученные заключенные.

Ключевые слова: тюремное образование, тюремная школа, заключенный, учебные корабли, реформаторий.

The article analyzes the organization of the activity of prison schools in the nineteenth – early twentieth century. Much attention has been given to the functioning of the prison schools in England, France, the USA, the Russian Empire and other countries. The construction of education on English training ships and American reformatories have been described. It is alleged that prison education was mostly engaged persons under the age of 35 years, the teachers were a prison staff, paid and voluntary teachers, priests, and specially trained inmates. They tried to combine elements of general and vocational education, used interesting methods of work, tried to give the maximum amount of knowledge needed after release from prison.

Key words: prison education, prison school, prisoner, training ships, reformatory.